

Dinsdag 23 mei 1916 – ochtendeditie

Het officiële wekelijkse Belgische stafbericht van 14-21 mei luidt:

Gedurende de afgelopen week hebben onze zware batterijen tweemaal werken van de vijand vernield, nl. bij grensmaal 16 aan de IJzer en van dat punt tot ten zuiden van Diksmuide. De luchtverkenner hebben vastgesteld, dat de beschietingen goed resultaat hebben gehad. Van zijn kant heeft de vijand na een hevig bombardement een aanval beproefd tegen een loopgravenhoofd. Het gelukte hem tweemaal dat werk binnen te dringen, maar hij werd er onmiddellijk door een infanterieaanval weer uitgeworpen. Een poging tot aanval ten westen van Steenstrate werd verijdeld door ons geschut en infanterievuur.

Behalve de dagelijkse bedrijvigheid van wederzijdse artillerie om Diksmuide zijn onze vooruitgeschoven bruggenhoofdwerken in de sector van Ramskapelle, alsook enige werkplaatsen nabij onze linies heviger dan gewoonlijk beschoten.

Onze vliegers hebben twee nachtelijke aanvallen gedaan op de vliegekampen van St.-Denijs-Westrem, Mariakerke en Gistel en bevredigende resultaten behaald.

De oorlogsgebeurtenissen in België.

Men schrijft ons:

De Belgische regering heeft het besluit genomen, onmiddellijk na de vrijwording van het Belgisch grondgebied, een internationale commissie tot onderzoek van de oorlogsgebeurtenissen in België uit te nodigen ter plaatse zelf haar werkzaamheden te verrichten. De Belgische regering is bovendien van mening dat het haar plicht is er dan voor te zorgen dat het onderzoek onpartijdig gebeurt en dat de

beschuldiging en de verdediging voor de commissie gelijke rechten zouden hebben.

De Belgische regering heeft dit besluit genomen omdat tot hertoe alle pogingen, om van de Duitse regering een onderzoek met hoor en wederhoor of een grondig onderzoek van neutralen te bekomen, schipbreuk geleden hebben. Herhaalde malen heeft de officiële Belgische onderzoekscommissie over de schending van het volkenrecht voorstellen in die zin gedaan in haar verslagen. Dergelijke voorstellen zijn ook uitgegaan van de grootmeester van het Belgisch Grootoosten, van kardinaal Mercier, van de bisschop van Namen, van een groep personaliteiten te Leuven, van sociaal-democratische afgevaardigden uit België en Nederland, van het gezamenlijk Belgisch episcopaat, van de geboren Nederlander A. van den Bergh, Oostenrijks onderdaan, die in België op last van de aartsbisschop van Wenen een onderzoek instelde, en ook van de Nederlandse anti-oorlogsraad. Al die aanvragen werden van de hand gewezen of niet beantwoord.

De Gentse professoren Pirenne en Fredericq.

Men meldt ons :

De Italiaanse hoogleraren hebben het volgende telegram aan de Belgische regering gezonden:

“Aan onze Gentse collega’s Pirenne en Fredericq, die boven alles het hoogste belang van het vaderland wisten te plaatsen, wat hun de afschuwelijke Duitse veroordeling bezorgde, drukken de Italiaanse hoogleraars hun innigste gevoelens van broederlijkheid en solidariteit uit, met de wens hen weldra weer hersteld te zien in hun leraarsambt in hun vrij land, aldus aan de wereld de getuigenis

gevend hoe de waardigheid van het professoraat moet begrepen worden.”

Ook de Spaanse gezant te Berlijn heeft verzocht om hun vrijmaking.

Dinsdag 23 mei 1916 – avondeditie

De oorlogsvoering in België.

Men schrijft ons:

Het derde Belgisch grijsboek, dat al enige dagen geleden werd aangekondigd, is zoeven van de pers gekomen. Het is het lijevigste “kleurenboek” dat totnogtoe gedurende deze oorlog verscheen: 517 blz. groot 4° formaat. Het ministerie van buitenlandse zaken en het ministerie van justitie hebben er beide aan gewerkt en het algemeen overzicht, dat, te oordelen naar de stevige betoogtrant, van de hand is van baron Beyens, minister van buitenlandse zaken, is door hem en tevens door de heer Carton de Wiart, minister van justitie, ondertekend. De titels van het boek is “Antwoord op het Duitse witboek van 10 mei 1915: Die völkerrechtswidrige Führung des Belgische Volkskrieges.” De uitgave blijkt echter veel meer te zijn dan een verweerschrift, hoewel ze als dusdanig bedoeld schijnt en die bedoeling nog duidelijk spreekt in de indeling. Feitelijk is ze geworden een historische studie over de eerste vijandelijkheden van deze oorlog. Als dusdanig is het boek zeker van belang. De bedoeling is met kracht van bewijsvoeringen en documenten in te gaan tegen de beschuldigingen, waarmee het Duitse witboek de eer der Belgische bevolking bezoedeld heeft. Ten einde het gewelddadig optreden van de Duitse militairen in België gedurende de eerste maanden van de oorlog te verontschuldigen, wou het Duitse witboek de neutralen ervan overtuigen dat de Duitse soldaten uit noodweer

handelden, om zichzelf te beschermen tegen de burgerbevolking en de niet-actieve burgerwacht, die de Duitse troepen aanvielen op een wijze, welke in strijd was met de wetten van het volkenrecht.

Het Belgisch grijsboek antwoordt daarop uitvoerig in het algemeen overzicht, ondertekend door de beide ministers. Het wijst er eerst op hoe het Duitse gouvernement, door er over te klagen dat het Duitse leger in België een tegenstand van de bevolking te bekampen had, die niet strookte met de regels van het volkenrecht, daar toch het volkenrechtelijk principe erkent dat de burgerbevolking in bepaalde omstandigheden de wapens mag opvatten tegen de inrukkende troepen en moet beschouwd worden als oorlogvoerend, en als dusdanig moet behandeld worden volgens de wetten van de oorlogsvoering. Dit lijkt voor het Belgisch gouvernement een al te late erkenning van het volkenrecht, om de gunst te winnen van de neutralen. Waarom heeft de Duitse regering dan geen onderscheid gemaakt tussen de burgers, wiens voorgewend optreden al of niet in strijd was met het geëerbiedigde volkenrecht? Zijn niet alle burgers op dezelfde wijze behandeld? Feitelijk wou het Duitse witboek de Belgische regering zelf verantwoordelijk stellen voor de zogenaamde gewapende tegenstand van de bevolking. Ze zou die tegenstand toegelaten hebben, ze zou hem zelfs aangevuurd hebben. Daartegen kunnen de Belgen opkomen door het voorleggen van een aantal rondschrijvens en proclamaties, waarin het gouvernement en de gemeentelijke overheden opleggen alle wapens af te geven en de bevolking op haar hoede stellen tegen elk teken van vijandigheid.

De vermaning, dat de verdediging van het grondgebied aan de militairen alleen moest overgelaten worden, was schering en inslag in die steeds vernieuwde proclamaties. En alle niet-Belgen, die tijdens de oorlog onder de Belgische bevolking verkeerden, zullen kunnen getuigen hoe de schrik voor de overweldiger er bij de inwoners van het overvallen land in zat.

Erger nog en gewaagder is de beschuldiging, dat het Belgische gouvernement zelf de sluipschuttersoorlog organiseerde. Men spreekt daarbij van de niet-actieve burgerwacht, door de regering bij het uitbreken van de oorlog in werking gesteld. Het valt de opstellers van het grijsboek niet moeilijk, door het aanhalen van de koninklijke en ministeriële besluiten aan te tonen, dat die burgerwacht alleen gemeentelijke politiedienst te verrichten had. Men spreekt daarbij ook van het voegen van als burgers uitgedoste soldaten bij de vrijeschutters, die in Leuven de Duitse troepen zouden overvallen hebben: daargelaten nog, dat geen enkel stellig bewijs aangehaald is van zulk een aanval van burgers te Leuven, wijst het grijsboek op het feit, dat op de lijst van de talrijke gedoden te Leuven geen enkele naam van een soldaat voorkomt. Maar dan heeft het gouvernement aan de sluipschutters toch de mitrailleuses aan de hand gedaan, waarvan zij zich bedienden, o.m. te Dinant? Het Belgische leger beschikte in de eerste maanden van de oorlog slechts over een zeer gering aantal hoogstnodige mitrailleuses; hoe zou het legerbestuur zich daarvan ontdoen, om ze in de handen van burgers te geven? En de mitrailleuses, die men te Dinant hoorde, waren wapens, die handig opgesteld waren door de Franse legerafdeling, die de stad tegen de Duitsers moest verdedigen.

Er wordt ook in de getuigenissen van de Duitse soldaten melding gemaakt van handgranaten, waarmee de burgers naar hen geworpen hebben, en de Duitse regering beschuldigt het Belgische gouvernement, die werpbommen aan de burgers ter hand gesteld te hebben. Het Belgische leger bezat echter gedurende geheel het jaar 1914 geen enkel wapen van dat soort.

De ergste grief, die het Duitse gouvernement tegen het Belgische heeft, inzake rechtvaardige strijdvoering, is, dat het Belgische gouvernement nagelaten heeft zijn burgerlijke bevolking te voorzien van militaire onderscheidingstekens en voor haar verantwoordelijke

leiders te benoemen. Aan zulk een afkeuring had het Belgische gouvernement zich allerminst verwacht, zegt het: de Duitse regering garandeerde de neutraliteit van België en had, één jaar voor de oorlog, in de budgetcommissie van de Reichstag nog de formele verzekering gegeven, dat zij haar verbintenis zou getrouw blijven (zitting van 29 april 1913). “En diezelfde regering laat nu, in haar denkschrift van het witboek, aan het Belgische gouvernement horen, dat het niet zoveel vertrouwen in haar woord mocht hebben.”

Tot zover het eerste hoofdstuk van het lange algemeen overzicht. Het ging over de aanvallen tegen het Belgische gouvernement. Het is opmerkelijk, hoe nu verder, waar het gouvernement de burgerbevolking en de officiële onderzoekscommissie verdedigt tegen de aantijgingen van het witboek, de regeringsmannen niet meer verdedigend staan, maar zelf aanvallend optreden. Ze vangen aan met eerst in herinnering te brengen de gruwelen, waarvan de Duitse soldaten in België beschuldigd worden. Dr. Bode, algemeen directeur der keizerlijke musea te Berlijn, schat, na een onderzoek, de vernielde en beschadigde huizen op 26.000, en het Belgische gouvernement voegt er bij, dat haar eigen schatting nooit zo hoog opliep. Omtrent 5000 burgers werden gefusilleerd. Duizenden burgers werden gevangen genomen en naar Duitsland vervoerd. Er werd brand gesticht, geplunderd en verkracht. Mannen, vrouwen en kinderen moesten tot schild dienen voor de vooruitrukkende troepen. Gijzelaars werden genomen en gefusilleerd ... Men kent de reeds vroeger aangeklaagde schendingen van het volkenrecht, en wij kunnen met deze korte opsomming genoeg nemen. Eén woord echter om aan te tonen welke verschillende beschouwingen het grijsboek daaraan vastknoopt in verband met de uitlatingen van het Duitse witboek: $\frac{3}{4}$ van de getuigenissen in het witboek zijn maanden na de gebeurtenissen afgelegd en dienen om het Duitse leger te verontschuldigen. Er zijn geen stellige, steekhoudende bewijzen in

het witboek dat de burgerbevolking met de wapens Duitse soldaten zou gekampt hebben – hierover kan men best de studies van staatsraad Prof. A. Struycken nalezen – nergens hebben de Duitse legeroversten een voldoende onderzoek ingesteld en hun “represaillemaatregelen” blijken in niets in verhouding te zijn, met de betekenis van de beschuldiging; het is opmerkelijk hoe wonderbaarlijk weinig Duitse soldaten vielen als slachtoffer van een sluipschutterskrijg die goed ingericht zou zijn en hoe die verwoede sluipschutters zich maar steeds lieten gevangen nemen en neerschieten zonder hun leven duur betaald te zetten. Het is te bewijzen, met getuigenissen van Duitse soldaten en van neutralen, hoe de Belgische bevolking de Duitse troepen correct ontvangen heeft. Het gaat niet aan om hierover uit te weiden. Men moet er het grijsboek op nalezen. Dit gedeelte sluit met een uitvoerige uiteenzetting van de wijze waarop de Duitse soldaten rondliepen met de suggestie dat zij door de burgers zouden aangevallen worden, hoe zij telkens als zij door de Belgische achterhoede in dorpen en steden overvallen werden, de schuld wierpen op de burgerbevolking, en hoe de Duitse overheid van vele onheilen de verantwoordelijkheid draagt omdat zij de intimidatie van de Belgische bevolking als een systeem heeft willen doorvoeren; hierbij worden dan verschillende proclamaties aangehaald, en feiten als het volgende medegedeeld: dat te Aarschot één op de drie burgerlijke gevangenen uit de hoop gefusilleerd werd en dat te Hasselt bedreigd werd, bij de minste aanval, het derde deel van de mannelijke bevolking neer te schieten.

Wat de gruweldaden betreft, waarvan de Belgische bevolking beschuldigd wordt, wijst het grijsboek erop dat de Duitse pers al lang tot het rijk der legenden verwezen heeft de verhalen over uitgestoken ogen, waarmee getuigen in het witboek nog voor de dag komen, en verder wordt er de aandacht op gevestigd dat over die gruweldaden haast uitsluitend gewone soldaten verklaringen

afleggen, wiens getuigenis moeilijk aan te nemen valt, daar zij zelf bij de plegers kunnen geweest zijn, en dat men geen attesten mededeelt van constaterende geneesheren en slechts één getuigenis van een slachtoffer, nl. voor een geval van vergiftiging.

Een volgende sectie handelt over de beschuldiging uitgebracht tegen de geestelijkheid. Om haar onschuld te bewijzen maakt het grijsboek gebruik van de tegenspraken die het Duits Pax-bureau en de Duitse pers zelf daarover liet verschijnen.

Verder nog wordt er over gesproken hoe het Rode Kruis in het gedrang kwam, maar het Belgische gouvernement hoedt er zich uitdrukkelijk voor het gehele Duitse leger daarvoor aansprakelijk te stellen.

In het laatste kapittel wordt de waarde van de werking van de Belgische onderzoekscommissie gesteld tegenover die van de Duitse. De Belgische is samengesteld uit burgers. De Duitse berust haast uitsluitend op gegevens door de militaire autoriteiten verzameld. Het Belgisch onderzoek werkt met hoor en wederhoor, het vergelijkt de getuigenis van de Duitsers met die van de Belgen. In het Duits onderzoek wordt geen melding gemaakt van verklaringen door Belgen afgelegd, en wordt over zeer veel belangrijke gebeurtenissen het zwijgen toegedaan. In die zin wordt de vergelijking voortgezet, doch wie de artikels gelezen heeft door staatsraad Struycken gewijd aan het Duitse witboek weet omtrent de betrekkelijke waarde van het witboek voldoende.

Tenslotte wijst het Belgische gouvernement er op dat van Belgische zijde en ook van neutrale zijde herhaaldelijk gevraagd is om een onderzoek over de gebeurtenissen in België, dat zou gedaan worden door een gemengde commissie of door een neutrale commissie. Alle pogingen leden tot hiertoe schipbreuk op een weigering van de

Duitse regering. Daarom verklaart de Belgische regering nu plechtig, dat zij, onmiddellijk na de vrijwording van het Belgisch grondgebied, een internationale commissie zal uitnodigen om ter plaatse zelf haar werkzaamheden te verrichten: zij zal er dan voor zorgen dat het onderzoek onpartijdig kan gebeuren en dat de beschuldiging en de verdediging voor de commissie gelijke rechten zou hebben.

Het tweede deel van het grijsboek bevat een zeer uitvoerige uiteenzetting der feiten, gestaafd door een grote hoeveelheid getuigenissen, en een kritisch onderzoek van de rapporten van het Duits militair onderzoeksbureau en de Duitse documenten. Daar komt heel wat nieuws in voor de dag, dat een geheel nieuwe kijk geeft op veel zaken. Onder meer krijgt men er een duidelijk overzicht over de gebeurtenissen te Aarschot, Leuven en Dinant.

In het derde deel worden uitvoerige documenten en rapporten medegedeeld, die hetgeen beweerd wordt in het eerste en tweede deel moeten bevestigen.

Belgische doden (KVdW).

Brussel, 19 Mei.

“Een vlugge ruiter is de Dood”: nauwelijks twee maand geleden moest ik u schrijven over het afsterven van twee personaliteiten der Belgische politiek; nu meldt men ons weer het heengaan van Emile Royer; terwijl wij nauwelijks voor een paar weken vernamen dat Raoul Warocqué de andere zijde van het leven bereikt had. De oorlog heeft heel wat slachtoffers gemaakt, ook buiten het slagveld. Want is de opwinding, de geleden smart, de spanning der geestelijke en emotionele krachten, de, zo niet onbetwistbare, dan toch zeer goed mogelijke reden van sterfgevallen, die in de meeste omstandigheden te meer verbazen dat de meeste getroffenen juist uitblonken door

hun levensenergie, hun werkkraft, of althans hun struise gezondheid? Maar juist die levensvolheid stelde ze bloot aan sterkere, daardoor gevaarlijker aandoeningen, zoals de oorlog ze heviger en talrijker bracht, naar men er de betekenis van inzag, naar men er, als politicus, de drijfveren en gevolgen te beter van besepte. Slechts artiesten misschien zullen de worsteling met even grote intensiteit hebben ondergaan, - onder dezen bedoel ik natuurlijk, die buiten het slagveld bleven. Naast onze politieke doden zijn het dan ook kunstenaars die wij betreuren: de arme Victor Dela Montagne is voorgegaan: hij, die feitelijk aan leven al lang had verzaakt, maar wist, door de fijnheid van zijn geest en de kiese mildheid van zijn hart, op bijzondere wijze, met iets als dankbare, zij het zacht weemoedige teerheid zich aan het leven te binden, dat hij toch ook met kuise liefde had vereerd. En het is nog zoveel dagen niet geleden, dat weer een andere dichter, een Frans Belgische deze, Théo Hannon, door zijn vrienden in stilte ter laatste rustplaats gedragen werd, - een die toch ook nog niet zo oud was; die het, twee jaar geleden, vooral niet worden wilde; die in zich te fel en aldoor maar weer opborrelend de bron der levensvreugde voelde, om aan oud worden te kunnen denken; die de oorlog echter had gekraakt, zodat wij hem meer en meer moe zagen worden, en zijn gezicht pijnlijker ernstig ...

Ik wil de rubriek België niet vullen met alleen een wekelijkse necrologie: daargelaten dat ik hierin plagiaat zou plegen (een geïllustreerd weekblad van hier heeft in ieder nummer een dergelijk doodsbericht ... dat meestal bij leven geschreven is: satire op de valse nieuwtjes, die in de laatste tijden, zo in Antwerpen als in Brussel, de ronde doen), zou u dit terecht een misplaatst grapje kunnen vinden, hoe ernstig dan ook mijn bedoeling, en hoe schaars de stof tot alle andere kopie mochten wezen. Eens om de twee maand over Belgische doden: het lijkt mij, meer dan wie ook, helaas veel te veel. En ge weet nochtans, dat het, actualiteitshalve, veel te weinig is ...

Maar dat gedenken van figuren die voorgoed heen zijn, die men rond de vaderlandse dis niet terug zal vinden als de vrede er ons toe noden zal, zij die wij er het liefst weer ontmoeten zouden, omdat zij voor ons het meest concrete beeld, en misschien het meest nodige, van het vaderland waren, van de Belgische gemeenschap, zoals zij ons het liefste was en blijft: aan dezen te denken, vervult ons niet alleen met droefheid; er komt in ons wrevel op en wrok, maar tegen de afschuwelijke en idiote oorlog, die ons ook dezen ontroofde, als een wraakneming om hun te grote gevoeligheid.

In minder dan een maand dus: drie nieuwe doden: Théo Hannon, Raoul Warocqué, en gisteren nu Emile Royer. - Ik noemde Hannon een dichter: hoe, in welke zin hij het was, de titel van een paar zijner bundeltjes leert het u. "Rimes de joie", "Au clair de la lune": jool en de guitigheid van een dichterlijk pittoreske woordspeling, zij behelzen heel de frisse wispelturigheid van zijn lichte geest vol meanders en schitteringen, zijn geest als een kronkelend vlietje in de zon, zijn geest die luchtig was en bang voor zwaartilligheid, zijn geest die men elders voor Frans zou houden en van de beste hoedanigheid, Frans in Frankrijk zelf misschien, en alleen niet ... in België, neen: in Brussel, omdat men er voelde hoe Hannon wel degelijk van ons was, zij het dan ook verfijnder, beschaafder, - ce qui n'est pas pour nous déplaire ...

Leid nu, bid ik u, uit die karakterisering niet af, dat de dichtkunst van Hannon iets als cabaretkunst zou zijn: de eerste der Brusselse revuedichters, die Hannon was, uit een tijd dat de revue nog iets beters kon zijn dan een gelegenheid tot grove onbetamelijkheid en het uitkleden van arme, lelijke vrouwen; de kroniekschrijver op rijm, die hij verder de laatste jaren in een Brussels blad, naar voorbeeld van een Raoul Ponchon, was geworden, onder de geestige schuilnaam van "Hannonyme": zij stonden achter bij de verskunstenaar, die "la Toison de Phryné" had gedicht en als meester

noemde een Théodore de Banville, die zich over zulke leerling niet zou hebben geschaamd. De dagelijkse taak, de nood tot leven, hoe dan ook vol blijde moed gedragen: zij lieten Hannon niet altijd, en zelfs niet dan bij zeldzaamheid toe, zulk een leerling, zulk een dichter, ik zegde haast zulk een meester te zijn. Deze journalist - dit was hij dan toch in hoofdzaak - bleef dan ook voor de meesten een dilettant. Maar dan toch een dilettant van hogere orde. Wie heeft daar eens de dilettant gedefinieerd: "un laissé pour compte du talent"? Misschien ikzelf wel. Maar is de bepaling juist, dan is Hannon zeer zeker geen dilettant meer. Ook niet als schilder. Want hij was ook schilder: een aquarellist vol ernst en niet zonder forsheid, met diep schildersgevoel, doordrongen van schildersesthetiek, wat niet dikwijls het geval is met literatoren, die het ook eens met verf willen proberen, zelfs niet als zij er even goed in slagen als met Hannon het geval was ...

Het is op een schilderijtentoonstelling, dat ik hem voor het laatst heb ontmoet: hij had het gele, vertrokken gelaat gekregen der reumatieklidders: onder de borstelige wenkbrauwen toonde hij de blik ervan, als van een zieke hond; zijn gestalte boog door op de stok: deze man was gebroken. - Het is ook op een schilderijtentoonstelling, dat ik zijn dood vernam: midden in de zaal van het tegenwoordige armzalige "Salon du Printemps" stond zijn, zeer schoon, borstbeeld door Lagae: daar zag ik voor het laatst die schalkse blikken, die korte opsnuivende neus, die vlokkige baard, als van een zeer moderne faun, wiens zinnelijkheid twintigste-eeuws vergeestelijkt en verolijkt was. En helaas, dat borstbeeld was met rouw omkript ...

Het is niet zoveel langer geleden, dat ik ook voor het laatst Raoul Warocqué, liberaal lid en quaestor der Kamer van Volksvertegenwoordigers, ontmoeten zou. Mijn verbazing was nog veel groter. Warocqué, de grootindustriële, de gastheer van

Mariemont, waar hij tevens burgemeester van was, één der allerrijkste mensen van het land, was ook gewichtig wat zijn lichaam betreft: hij was ongetwijfeld het dikste parlamentslid van België, in zoverre dat men hem in de Kamer een plaats had moeten inruimen op de hoek van een bank, om hem in zijn bewegingen niet te belemmeren. Die bewegingen waren echter verwonderlijk vlug en haast scherp: er was in deze nog jonge man een grote levendigheid, die de uiting was van een buitengewone intelligentie. Geen rijke zal misschien zijn geld zo goed gebruikt hebben als hij. Het ontzag dat hij erdoor genoot, werd nooit zo doelmatig aangewend. Laten dezen onder mijn lezers, die willen weten wat Warocqué voor het Kasteel van Mariemont, één der prachtigste van België, gedaan heeft, het vragen aan mijn vriend Louis Piérard, de naar Holland uitgeweken wallonisante Waal, die het beter kent dan ik en er lyrische bladzijden aan gewijd heeft, hij die weet dat liefde voor het kleine plekje geboortegrond, voor het verleden en voor het heden en voor de toekomst ervan, de grondslag is en de eerste reden van de liefde voor het grotere Vaderland, waar men aldus de algemene, de gemeenschappelijke nood te beter van begrijpen en mee lijden leert. Warocqué heeft het slot van Mariemont niet alleen met de meeste zorg en het zuiverste inzicht laten restaureren: hij had er een eersterangs museum van gemaakt; voor de ingang ervan prijkten, tussen ander belangrijk beeldhouwwerk, Rodin's "Bourgeois de Calais": voor kunstminnaars zegt dit reeds genoeg. - De grond van Mariemont verborg schatten van Gallo-Romeinse antiquiteiten: het is weer een eer van Warocqué, ze te hebben ontdekt en verzameld; niet echter voor hem alleen: hij schonk ze aan de openbare massa of stond ze in bruikleen af, en droeg aldus tot de volkswontwikkeling bij. Die volkswontwikkeling vond echter haar grootste steun bij de industrieel en het kamerlid. In beide hoedanigheden was hij in de sociale strijd der vijftieng laatste jaren ten nauwste gemengd, en het is misschien de schoonste lof, van hem te getuigen, dat deze

grootkapitalist nooit geaarzeld heeft, zijn eigen belangen over het hoofd te zien voor de noden van het volk, en de eisen ervan te bepleiten, telkens als zij verenigbaar waren met goede industriële economie. - Uit dit alles kunt ge leren, dat Raoul Warocqué een man was van gewichtige veelzijdigheid en van veelzijdig gewicht. Behalve dan nog het lichamelijke. Helaas, die laatste keer bleef daar maar heel weinig van over. Ik zag hem uit zijn rijtuig stappen vóór een bankhuis: verbluffend mager geworden, citroengeel het gevlekte gezicht, waar zwarter aan getekend stond het sikje, dat hij langer was gaan dragen en dat aldus de fletse magerheid van het gelaat vol zakken en kuilen vermeerderde. Zijn blik, vroeger wat stuurs achter de brilglazen (het was zijn enige "morgue"), was zachter geworden, en als het ware bleker. Zijn ingevallen gestalte had in de gang alle assurantie verloren: Warocqué verscheen mij ineens als een oud man. - Toen ik kort daarop zijn dood vernam, heeft het mij pijn gedaan, maar niet verwonderd ...

- En nu, vèr van ons, Royer. En ditmaal is het de brutale stomp in het hart: deze, de jongste der drie, zo jong nog, dat men waarlijk nog aan geen leeftijd denkt. Een figuur trouwens geheel van levenszin, van kracht en van drift, van geest tevens en van vinnigheid, met die schone eigenschap der werkelijke jeugd, dat bij haar alle gedachte doorsidderd is van levend bloed en werkende zenuwen, en dat de vluchtigste indruk rechtstreeks vermag te groeien tot het denkbeeld dat als schakel der gedachte de eigen plaats onmiddellijk vindt en inneemt. Dit maakte van de vurige, maar gewiekste, de meeslepende maar gedocumenteerde Royer een eersterangs debater, die niet alleen te overrompelen: die te overtuigen wist. Na Vandervelde, luisterde men gaarne naar hem, vooral in zaken als onderwijs, waar zijn bevoegdheid, hoe dan ook natuurlijk partijdig, algemeen erkend werd. Aldus rees het gezag van Royer, ook buiten zijn, de socialistische partij, en boven de partijen uit. Ongetwijfeld zou hij het

definitief bevestigd hebben in de Belgische Kamer van na de oorlog, waar de engere partijbelangen zullen geofferd worden aan die van het gehele vaderland, zodat ons veel kleingeestigheid zal zijn gespaard, en het talent van ieder naar de juiste waarde en zonder bijgedachte zal kunnen gewaardeerd. - Helaas, Royer zal er niet meer zijn, op het ogenblik dat men zijn blijde geestdrift ten bate van het gemene best had kunnen gebruiken! ...

De oorlog duurt nu haast twee jaar: hij heeft ons niet alleen de bloem der Belgische jeugd gekost, hij heeft ons de besten uit de wereld van kunst en politiek, dat engere wereldje dat voor ons terecht dé wereld is, vermits zij het hart en de geest is van het land, ontroofd.

En wij weten dat de oorlog nog niet gedaan is; en wij huiveren bij de gedachte aan al dezen, die nog vallen zullen ...